

63/85

A 40

1917-1953

АЗƏРБАЙҶАН
СОСЯЛИСТ
КƏНА ТƏСƏРРУФАТЫ

II
1953

төзөм суратдо кечирмек лазымдыр. Бэ'зи халларда бонитировка нэтичалери истифадэсиз галыр, бонитировка заманы сечилимиш гочлардан чүтлэшдирмэ-дэ истифадэ эдилмир. Чох заман сүн'и маялама мөнтагалериндэ сейрэк вэ кейфийэтсиз юну олан гочлардан, бэ'зэн исэ дөмө гочлардан истифадэ эдилир, төрөдчилерин ирси хүсүсийэтлери өйрөнүлмир, дамазлыг учоту апарылмыр. Белэликлэ дэ, дөвлэтин бонитировкая сэрф этдийн вэсаит лэдэрэ кедир.

Мөһз буна көрө дэ эмтээ фермаларында дөмө гоюнларла дамазлыг ишинин дүзкүн тэшкил эдилмэсн—республикада гоюнчулугу даһа да яхшылашдырмаг саһэсиндэ эн мүһүм вөзифэдир.

ДӨМӨ ГОЮНЛАРЫ ЧАРПАЗЛАШДЫРМАГ УСУЛЛАРЫ ҺАГГЫНДА

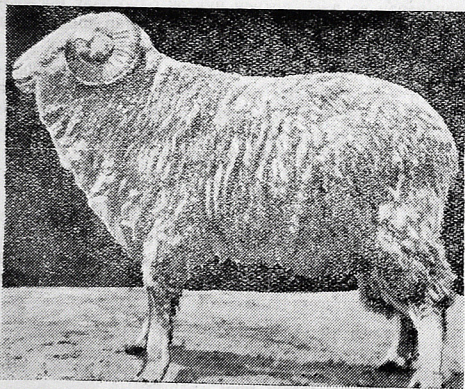
Вөтөн мүһарибэсиндэн габаг дәйишдиричи (уд-ма) чарпазлашдырма—ерли габа юнлу гоюнлары зэриф юнлу гочларла чарпазлашдырмагын эсас усулу иди.

Республиканын совхоз вэ колхозларында тэт-биг олунан мүхтэлиф чарпазлашдырма усулларыны өйрөнмөклэ мүөййөн этмишик ки, габа юнлу гоюнлары зэриф юнлу гочларла дәйишдиричи чарпазлашдырма усулу Азэрбайчан шэраитиндэ истөн-илэн нэтичалери вермир.

Йүксэк нэст дөмэлэринни юну (III нэстлэн баш-лаяраг) хейли зэриф вэ бир нөвлү олса да, эксэр халларда бэрэбэр олмур, нөгсанлы олур. Белэ дөмэлэрин гырхымы вэ дири чөкиси азалыр. Онлар мөһсулдарлыга көрө төрөдиклари ана чинсиндөн керн галыб бөдөнчө зэиф вэ көч шэраитиндэ аз мөһсулдар олур.

Буна көрө дэ биз төрөтмэ чарпазлашдырма усулуну тэклиф этдик, лakin мүһарибэ иллэриндэ бу усул кениш тэтбиг олуна билмэди.

Мүһарибэ иллэриндэ ерли гоюнлары зэриф юнлу гочларла чарпазлашдырма иши хейли зэифлэ-

«28 Апрель» совхозунда меринос-Гарабаг дөмө гочу, II синифдэндир

мишди. Гөмин дөврэдэ бир чох районларда ерли гоюнлар, мүхтэлиф комбинасияда чарпазлашдырма нэтичэсиндэ алынмыш вэ мүхтэлиф нэсллэрдэн олан дөмө гочларла, һөмчинин ерли габа юнлу гочларла да төрсинэ чарпазлашдырылдырды.

Бунун нэтичэсиндэ, хүсүсилэ гэрб районларындакы бир чох колхозларын гоюнчулуг эмтээ фермаларында зэриф, ярымзэриф вэ ярымгаба юнлу хейли дөмө гоюн групплары эмэлэ кэлмишир.

Бир төрөдлөн республикада хейли зэриф юнлу вэ дөмө гоюнларын олмасы, дикэр төрөдлөн онларын районлар үзрө гейри-бэрэбэр ерлэшмэси, һөмчинин республиканын мүхтэлиф зоналарында эколожн шэраит мүхтэлиф олдуғу халда бурада сүрүлэрин кейфийэтчэ бир-бириндэн фэргли һейванлардан ибарэт олмасы, колхоз эмтээ фермалары үчүн дөмө гоюнларын күтләви селекция усулларыны һазырламаг тәхирэсалынмаз тэдбирэ чеврилмишир.

ДӨМӨ ГОЮНЛАРЫН ГЫСА ХАРАКТЕРИСТИКАСЫ

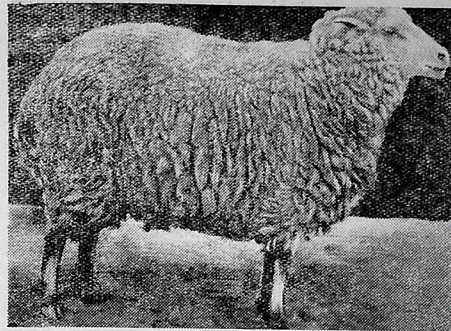
Зэриф юнлу вэ ярымгаба юнлу гоюнчулугу өйрөнмөк мөгсэдилэ 1948—1949-чу иллэрдэ ССРИ КТН-нин тапшырығы илэ экспедиция шэраитиндэ апардығымыз тэдгигатын нэтичэсиндэ мүөййөн эдилмишир ки, республиканын дөмө гоюнлары ичэрисиндэ, хүсүсилэ бозах гоюнларынын яйылмыш олдуғу зонада (гэрб районлары) I, II вэ һөтта III нэслин дөмэлэри илэ янашы, ерли бозах гочлары илэ төрсинэ чарпазлашдырмаг вэ я дөмэлэри «вэлүйүндэ» мүөййөн схемсиз вэ селекциясыз етишдирмөк йолу илэ алынмыш чохлу дөмө һейванлар вардыр.

Истэр бөдөн гурулушуна вэ истэрэ дэ мөһсулдарлыгына көрө һазыры дөмө гоюнлар ашағыдакы групплары бөлүнэ билэр:

1. Меринос юнунга охшайан эсасэн штапел гурулушу, бир нөвлү зэриф юн верэн дөмөлэр. Бу гоюнларын кифайэт гэдэр ягтэрли олан юну 60—64-дөк зэрифликлэ фэргленир вэ бэ'зэн юнлары назикликчэ бундан да йүксэк кейфийэтли олур. Эсас эттибарилэ нормал гывырмылары олан бу юнун теллэри 7 см. вэ даһа узун олур.

Гоюнларын гышда яхшы емлөнмөмөси нэтичэсиндэ онларын юнунун теллэриндэ бэ'зи гейри-бэрэбэр назиклийэ вэ һэддиндэн артыг назиклийэ тэсадүф эдилир. Бу группакы гоюнларын һэр бириндөн 3 кг.-дан 4 кг.-дөк (орта һесабла 3,5 кг.) юн гырхылыр. Мөһкам конституция малик олан бу дөмөлэр бөдөн гурулушуна көрө мериносларга охшайыр. Онлары зэриф юнлу гоюнларын сүрүсүнэ көчүрмөк олар.

2. Бир нөвлү зэриф вэ ярымзэриф юн верэн дөмөлэр. Бу група дахил олан гоюнларын юну, I вэ II синиф дөмэлэрин 56—60 вэ бэ'зэн 64 кейфийэтли юну типиндөн олуб эсас эттибарилэ хырда сачагы штапел шөкилидир. Штапел эксэр халларда ачыгдыр. Юн назиклийинэ вэ сыхлыгына көрө бэрэбэр дейлидир. Узунлуғу 6,5 см. вэ даһа артыгдыр. Юндакы ягтэр эн чүзи мигдардан нормал дэрэчөйөдөкдир. Ягтэриң кейфийэти эсасэн

Назиклийн 64 кейфийэтли, бир нөвлү зэриф юн верэн дөмө гоюн. Гырхылдыгдан сонра 46 кг. кэлир, 4 кг. юн верир. Юнунун узунлуғу 10 см.-дир (Азэрбайчан ССР Кэдэбэй районундакы «ФКГО-нун 13 иллийн» колхозу).

нормалдыр. Бу групп гоюнларын будләрында вэ саргысында габа түклэр вэ назик гыланлардан ибарэт сачаглар даһа чох олур. Хүсүсэн ярымзэриф юнлу бэ'зи дөмө гоюнларын юнунда хейли ронгли гуру түклэр олур. Бунунла янашы белэ гоюнларын юнунда чүзи мигдарда өлү түкэ дэ тэсадүф эдилир.

Бу групп гоюнларын юнунун нөгсаны кечэ кими олмасында вэ тез гырлымасындадыр.

Белэ гоюнлар III синифдөн олан дөмэлэрин типинэ уйғундур. Бу группдан олан гоюнлар орта һесабла 3 кг.-дан 3,5 кг.-дөк юн верир.

3. Гарышыг юнлу дөмөлэр. Бунларын юну IV вэ V синифдэн олан дөмэлэрин юну типиндэдир.

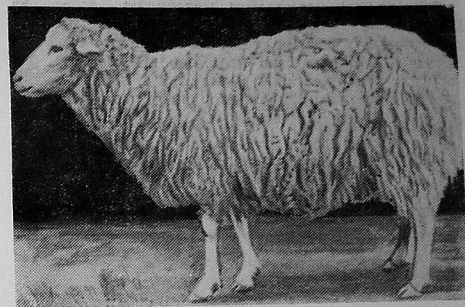
Бу групп юну типинэ көрө, там бир нөвлү олмаған юнларла габа вэ сачагы юнун аралыг типни ташкил эдир; лakin бу юнда, габа юнлу гоюнларын зэриф юнлу гочларла чарпазлашдырылмасынын ашкар аламэтлэри вардыр.

Группун дахилиндэ ронгли вэ һөтта гара юну олан хейли гоюн вардыр. Сортуна көрө юн бэрэбэр дейлидир. Айры-айры юн фракциялары дахилиндэ юнун теллэри дэ назиклийинэ көрө бэрэбэр дейлидир.

Бу групп дөмэлэрин ичиндэ чох заман элэ һейванларга тэсадүф эдилир ки, онлар юнунун кейфийэтинэ көрө ярымгаба юнлу гоюнлардан һесаб эдилмэлидир. Бу гоюнларын юну типинэ көрө тамамилэ бир нөвлү дейлидир, сачагылыдыр; айры-айры халларда исэ санки «тахтая» охшар штапел хатырладыр вэ эһөмийэтсиз мигдарда назик гылан типли узун теллэри илэ штапелдөн кәнара чыхыр.

Бу һейванларын юнунун назиклийн 44—50 кейфийэтлидир. Гарышыг юнлу дөмэлэрин чохунун юнунда мүхтэлиф мигдарда өлү түклэр олур.

Бунларын да гуйругу мүхтэлиф формалыдыр: узун чылыз гуйругуларла янашы бозах типли ялыгуйругу гоюнлар да вардыр.

Бир нөвлү ярымзэриф юн верэн дөмө гоюн. Дири чөкиси 46,5 кг.-дыр. 3,1 кг. юн верир. Юнунун узунлуғу 9,5 см.-дир. Юну сейрэкдир. III синифдэндир.

Гейд этмөк лазымдыр ки, бир нөвлү зэриф вэ ярымзэриф юнлу дөмэлэрин ичиндэ дэ ерли габа юнлу гоюнларда олдуғу кими мүхтэлиф шөкил вэ бөйүклүкдэ ялы гуйругу олан гоюнларга тэсадүф эдилир.

Гарышыг юнлу дөмөлэр 2 гырхымда, тэгрибән ярымгаба юнлу гоюнларын гырхымына бэрэбэр юн верир.

Бөдөн гурулушуна көрө бу гоюнлар эксэрийэтлэ, төрөдиклари ана чинсинэ охшайыр.

Белэликлэ, Азэрбайчанда һазырда мөвчүд олан дөмө гоюнлар, истэр чарпазлашдырма комбинасияларына, мөһсулдарлыгына, юнунун кейфийэти вэ типинэ, истэрэс дэ айры-айры группларын хүсүси чөкисинэ көрө бир нөвлү дейлидир.

Бу вөзийэт исэ, ярымгаба вэ ярымзэриф юнлу гоюнларын күтләви селекциясы үчүн марағлы материал олмаг эттибарилэ эһөмийэтлидир.

Мүөййөн истигамэтдэ вэ мүнтөзөм сүрөттэ селекция апармағла, сәнаени мүасир тәләбатыны едәйә билчөкөк бир нөвлү ярымзэриф юн верэн дөмө гоюнлар яратмаг мүмкүндүр.

ГОЮНЧУЛУГУН ИСТИГАМЭТИ ҺАГГЫНДА

Республикада гоюн чинслэринин районлашдырылмасы планынын лайиһэсиндэ Кэдэбэй вэ Шамхор районлары зэриф юнлу гоюнчулуг үчүн зона олараг айрылмышдыр. Бу зонада Азэрбайчан даг мериносу чинси инкишаф этдирилчөк вэ меринос типли зэриф юнлу гоюнлар алмаг үчүн бүтүн ерли гоюнлар һөмин числэ дәйишдиричи чарпазлашдырылчачагдыр. Нахчыван МССР вэ Абшерон колхозлары мүстәсна олмағла, республиканын бүтүн башга районларында исэ ярымзэриф вэ ярымгаба юнлу гоюнлар сахлана чыхыр.

Һөмин планла эләгәдәр олараг ерли габа юнлу гоюнларын эсасэн Азэрбайчан даг мериносу чинсли гочларла яхшылашдырылмасына башланмышдыр.

Колхозлар, дамазлыг материалы Кәдәбэй вә Шамхор районларынын дамазлыг гоюн бәсләйән колхозларындан алырлар. Гах вә Загата районларынын колхозларына исә Азербайжан даг мериносу илә барабар зәриф юнлу даг чинсли гочлар кәтирилиб бунлардан да нәсл алынмышдыр.

Шимали Гафгаз колхоз вә совхозларынын, әмтә фермалары сүрүләриндә дәйиширичи чарпазлашдырма кецирмәк тәчрүбәсиндән истифадә этмәк мөгсәдилә, Азербайжан ССР Көнд Тәсәрууфаты вә Тәдәрук Назирлийи, габа юнлу гоюнлары Азербайжан даг мериносу гочлары илә чарпазлашдырмыш олан бир сыра районларын колхозларына совет мериносу вә Грозны чинсли гочларын да кәтирилмәсини тәшкил әтмишдыр.

Нахчыван МССР-дә халис балбас гоюнлары етишдирилмәси, һәмчинин башга чинсләрнин (мәзех вә саирәнин) балбас гочлары илә чарпазлашдырылмасы нәзәрдә тутулмушдыр. Мүһәрибәдән габаг Нахчыван МССР-ә зәриф юнлу вә әтлик-юнлу чинсләрнин гочлары кәтирилиб онлардан дәнмә һейванлар алынырды. Сонралар бу иш даяндырылды. Сон илләрдә Нахчыван МССР-ә енидән зәриф юнлу гочлар кәтирилмәйә башланмышдыр. Орада 1955-чи илин сонунәдәк 26 минә яхын дәнмә һейван ярадылмасы нәзәрдә тутулмушдыр.

Абшерон колхозларында Ширван чинсиндән олан габа юнлу гоюнлар «өзлүйүндә» етишдирилер, чүнки бу гоюнлары яхшылашдырмаг үчүн чинс гоч муәййән этмәк мәсәләси һаләлик өйрәнилмәмишдыр.

«28 Апрель» совхозунда әсас әтибарилә совет мериносу, «Гырмызы Самух» совхозунда исә әтлик-юнлу гоюнлар бәсләнин. Лакин кечән илдән әтибарән «Гырмызы Самух» совхозуна Грозны гочлары да кәтирилмәйә башланмышдыр. «Болшевик» совхозунә «28 Апрель» совхозундан совет меринослары, «Гырмызы Самух» совхозундан әтлик-юнлу чинсли гочлар, Шимали Гафгаздан исә Ставропол вә Грозны чинсләрнин гочлары кәтирилмишдыр.

Тавус районунун беш колхозунда вә «Болшевик» совхозунда яглыгуйруг ярымзәриф юнлу гоюнлар ярадылмыш вә чохалдылар. Бунлар, габа юнлу бозах вә Гарабаг гоюнларынын зәриф юнлу гочларла төрәтмә чарпазлашдырылмасы йолу илә алынмышдыр.

Зәриф вә ярымзәриф юнлу гоюнчулугу кәләчәкдә даһа да кенишләндирмәк үчүн ашағыдакылары музакирә үчүн тәклиф әдирик:

1. Республикада зәриф юнлу гоюнчулуг зонасы кенишләндирилсин. Һазырда зәриф юнлу гоюнчулугун базасы, Азербайжан даг мериносунун дамазлыг фермалары олан Кәдәбэй районундан вә Шамхор районунун дағлыг һиссәсиндән ибарәтдир. Бизим фикримизчә Азербайжан даг мериносундан ибарәт зәриф юнлу гоюнчулугу кенишләндирмәк үчүн Газах, Агстафа, Тавус районларыны вә Шамхор районунун аран һиссәсини дә айырмаг лазымдыр. Бу районларда колхоз гоюнларынын 90 фәиз башлыча олараг бозах чинсли гоюнларын Азербай-

жан даг мериносу гочлары илә чарпазлашдырылмасындан алынмыш әсасән зәриф вә ярымзәриф юн верән дәнмә гоюнлардан ибарәтдир. Бурадакы чобанлар зәриф юнлу гоюнчулугун техникасы илә даһа яхшы танышдырлар. Һәмин районларын колхозларында дәнмә гоюнлары Азербайжан даг мериносу гочлары илә дәйиширичи чарпазлашдырмаг лазымдыр.

2. Республиканын гәрб һиссәсиндәки меринос бозах дәнмәләри йяылмыш колхозларда һәләлик ярымзәриф юнлу гоюнчулуг инкишаф әтдирилсин, эйни заманда да бу гоюнлары кәләчәкдә зәриф юнлу гоюнларла чевирумәк үчүн зәмин һазырлансын. Һәмин колхозларын айры-айры сүрүләриндә дәйиширичи чарпазлашдырма да тәтбиг әтмәк олар, йәни Азербайжан даг мериносу гочларындан башга бу мөгсәдлә «28 Апрель» совхозундан кәтирилән совет мериносу вә Грозны чинсинин гочларындан да истифадә әдилә биләр.

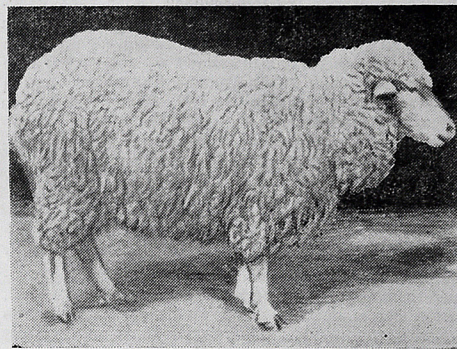
Дәнмә гоюнлары дәйиширичи чарпазлашдырмагла яшама габилийәти даһа йүксәк олан нәсл алыныр вә бунун нәтичәсиндә юнун мигдары артыр вә кейфийәти яхшылашыр.

3. Ерли Тушино вә ләзки гоюнларынын йяылмыш олдуғу Загата ла группу районларынын колхозларында ярымзәриф юнлу гоюнчулугу инкишаф әтдирмәйи мәсләһәт көрүрүк. Тушино вә ләзки гоюнларынын юну башга габа юнлу (Гарабаг, Ширван вә и. а.) гоюнларын юнуна нисбәтән даһа назик вә кейфийәтдир. Һәмин гоюнларын зәриф юнлу гочларла чарпазлашдырылмасындан алынән илк нәсл дәнмәләринин юну кейфийәтчә икинчи нәслдән олан меринос-Гарабаг дәнмәләринин юнуна охшайыр. Буна көрә дә бу чинсләри, зәриф юнлу гочларла чарпазлашдырмагла биләвәситә (ярымгаба юнлу гоюн алмадан) ярымзәриф юнлу гоюнларла чевирумәк олар. Бу зонанын колхозларында әсас әтибарилә Азербайжан даг мериносу гочларындан вә гисмән зәриф юнлу даг чинсли гочлардан истифадә әтмәк лазымдыр.

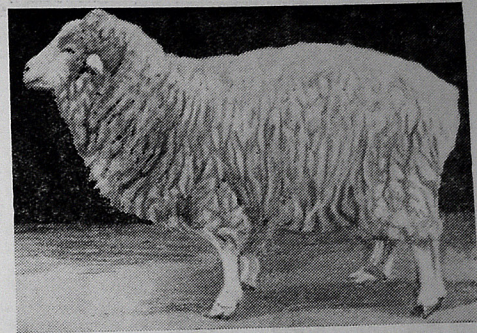
4. Республиканын галан районларында (Азербайжанын мәркәзи вә чәнуб-шәрг һиссәләриндәки Ағчабәди, Имишли, МДГВ, Әли Байрамлы, Шамахи зонасы вә с.) чарпазлашдырма иши кениш йяылмадығы вә дәнмә гоюнлар аз олдуғу үчүн, ярымзәриф вә ярымгаба олмагла, гоюнчулугу һәләлик ики истигамәтдә инкишаф әтдирмәйи мәсләһәт көрүрүк, башга сөзлә бу районларын колхозларында дәнмә гоюнларын сүрүләрини ярымзәриф вә ярымгаба гоюн сүрүләринә бәлмәйи лазым билirik.

Ишин илк мәрһаләсиндә бурадакы гоюнлары ики истигамәтдә инкишаф әтдирмәк лазымдыр; кәләчәкдә исә иши мәнмәсәйиб чохлу дәнмә гоюнлар төрәтдикдән сонра ярымгаба юнлу гоюнлары тәдрилчә ярымзәриф юнлу гоюнларла чевирумәлидир.

5. Нахчыван МССР-ә кәлдикдә, бурада кәләчәкдә халис балбас гоюнлары етишдирмәйин файдалы олуб-олмамасы мәсәләси мейдана чыхыр. Нахчыван МССР-дә 17 илдири ки, балбас гоюнларынын дөвләт дамазлыг очагы вардыр; лакин дамазлыг очагы бу гоюнларын гырхымынын кәзә чарпа-

Бир нөвлү ярымзәриф юн верән дәнмә гоюн. Дири чәкиси 49 кг.-дыр. 6,1 кг. юн верир. Юнунун узунлуғу 10 см.-дыр. Сых юнлуудур. I синифдәндир.

Бир нөвлү ярымзәриф юн верән дәнмә гоюн. Дири чәкиси 49 кг.-дыр. 4,7 кг. юн верир. Юнунун узунлуғу 6,5 см.-дыр. Юну чох сыхдыр. II синифдәндир.

чаг гәдәр артмасына, һәмчинин юнунун яхшылашмасына наил олмамашдыр.

Балбаслардан дәнмүш зәриф юнлу гоюнларын балбас гочлары вә дәнмә гочларла төрсинә чарпазлашдырылмасы нәтичәсиндә мүһәрибә илләриндә бир нөвлү, узун, ярымзәриф юн верән кәзәл гоюнлар алынмышдыр. Һәмин гоюнларын мигдары 7 минә чатырды. Буна әсасән биз бу дәнмә һейванлары «өзлүйүндә» етишдирмәк вә онларын ганынын балбасларла кечмәсилә әлдә олунан нәтичәләри йохламаг үчүн һәмин дәнмәләри дөвләт дамазлыг очагы зонасында 2—3 колхозда топламағы мәсләһәт көрдүк.

Лакин дөвләт дамазлыг очагы вә Азербайжан элми-тәдгигат һейвандарлыг институту, Нахчыван МССР-нин гоюнчулугу үчүн чох әһәмийәтли олан бу тәдбирин онларла тапшырылдығына бахмаяраг, һәмин мәсәләни һәята кецирмәк үчүн һеч бир иш көрмәдиләр.

Балбас ири гоюндур. Онун гочунун дири чәкиси дөвләт дамазлыг очагынын мә'луматына көрә орта һесабла 81,5 кг.-дыр; яхшы көкәлдилмиш бә'зи балбас гочларынын чәкиси һәтта 100—110 кг.-а чатыр. 1945-чи илдә Краснодар шәһәриндә тәшкил әдилмиш өлкәләрасы мал-гара сәркисинә Норашен районундакы Телман адына вә Мясников адына колхозлардан кәндәрләнән балбас гоюнлары ән йүксәк агестасия алмышды. Сәркидә балбас гоюнларынын дири чәкиси ән чох иди. Ортадан юхары көкүлдүк олан гоюнлар орта һесабла 68 кг. кәлирди. Ики баш биряшар буруғун һәр биринин дири чәкиси 88—90 кг.-а барабар иди; кәсилдикдән сонра онларын һәрәси дири чәкийә нисбәтән 53—54,5 фәиз әт чыхары вә о чүмләдән 11 кг. гуйруг яғы вермишди.

Балбасын сүд мәнсулдарлыгы йүксәкдир; бунларын һәрәси 85—90 литр сүд верир вә сүдләриндәки яғ мигдары 6,4—7 фәиз олур. Балбас гоюнлары

Нахчыван МССР-нин шәраитинә яхшы уйғунлашмышдыр. Ағ вә узун юнларынын 80 фәизиндән чоху орта нөв түкләрдән ибарәтдир.

Балбасын әсас нөгсаны аз юн вермәсиндәдир; балбас гоюнлары 1,6—1,8 кг., гочлары исә 1,9—2,36 кг. юн верир. Балбас гоюнларынын зәриф юнлу гочларла чарпазлашдырылмасындан алынән дәнмәләрин юну, илк нәслдән әтибарән, артыр вә кейфийәти яхшылашыр.

Бу чинсин гырхымыны даһа сүр'әтлә артырмаг вә юнунун кейфийәтини даһа тез яхшылашдырмаг үчүн, биз балбас гоюнларынын ганына зәриф юнлу гочларын ганыны гарышдырмағы лазым билirik. Бу һалда балбасын бүтүн галан хүсусийәтләрини (ири вә ағыр олмасыны, сүдлүлүйүнү, яғлы гуйругуну, юнунун узунлуғуну вә ерли шәраитә уйғунлашмыш олмасыны) сахламаг лазымдыр.

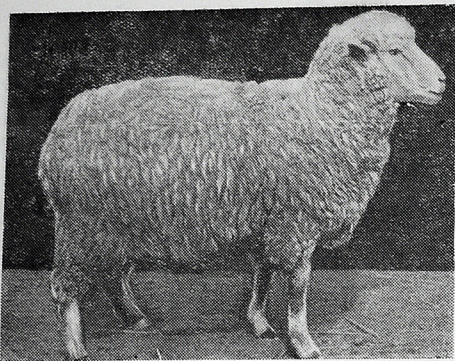
Бунун үчүн халис балбас чинсини төрәдиб чохалтмагла янашы, истәһсалат тәчрүбәси олараг, дөвләт дамазлыг зонасында, 2—3 колхозда үч истигамәтдә иш апармаг лазымдыр:

а) бирчинсли ярымзәриф юн верән дәнмәләр алмаг үчүн балбас гоюнларыны Азербайжан даг мериносу чинсли гочларла чүтләшдириб бунларын балааларыны «өзлүйүндә» төрәдиб чохалтмаг;

б) балбас гоюнларыны, Тавус районунун колхозларында вә «Болшевик» совхозунда балбасын иштиракы илә ярадылмыш ярымзәриф юнлу яғлыгуйруг гочларла чүтләшдирмәк;

в) балбасын Азербайжан даг мериносу илә чарпазлашдырмаг йолу илә алынмыш илк нәсл дәнмәләрини ярымзәриф юнлу, яғлыгуйруг гочларла чүтләшдириб балааларыны «өзлүйүндә» төрәдиб чохалтмаг.

Кәстәрилән комбинәсиянын нәтичәләрини муғайисә үсүлу илә йохлайыб, балбасы кәләчәкдә даһа да яхшылашдырмағын йолларыны муәййән әтмәк олар. Бу иш балбас гоюнларынын дөвләт да-

«28 Апрель» совхозунда совет мериносу типли гоюн.

йонларда Ветон мунарибесиндөн габаг гаракулчулук муваффегийетле артырылды. Бурада ерли габа юнлу гоюнларын «Эрәби» типли гаракул гоюлары иле чарпазлашдырылмасы мүсбөт нөтиче вермиши вә Сәлян районундакы Каганович адына колхозда дамазлыг сүрү ярадылмышды. Бу сәбәбә керә дә Азербайчанын бир сыра чәнуб-шәрг районларында сүдлүк-хәзлик истигамәтдә олан гоюнчулугун енидөн артырылмасыны төвсий эдирик.

ЭМТӘ ФЕРМАЛАРЫНДА ДАМАЗЛЫГ ИШИНН МӘГСӘДИ ВӘ ВӘЗИФӘЛӘРИ

Ленин адына Үмумиттифаг Кәнд Тәсәррүфат Академиясынын май сессиясы (1949-чу ил), дамазлыг ишинин тәкчә дамазлыг фермаларында дейил, әмтә фермаларында да, йәни һейван төрәтмәк вә чохалтмагла мәшғул олан бүтүн колхоз вә совхозларда да зәрури олдуғуну гәйд этмишди.

Фермалары тәйиннагы мүхтәлиф олдуғуна керә, һейвандарлыгда дамазлыг иши дә бир-бирилә планлы сурәтдә әлағәдар олан үч формая айрылды:

1. Әмтә фермаларында күтләви сурәтдә апарылан дамазлыг иши. Бу иш, колхоз вә совхоз әмтә фермаларында мәнсулдарлыгы күндән-күнә артан ени сүрүләр тәшкил әтмәк истигамәтиндә апарылмалыдыр.

2. Дөвләт дамазлыг очагларында, һабелә колхоз вә совхоз дамазлыг фермаларында апарылан дамазлыг иши. Бу иш, мөвчуд олан һейван чинсләрини чохалтмагдан вә чинсин мәнсулдарлыгыны артырмаг мәгсәдилә ону тәкмилләшдирмәкдән ибарәт олмалыдыр. Бунунла йәни заманда дөвләт дамазлыг очагларындакы, һәмчинин дамазлыг фермаларындакы һейванлар өз яхшы хусусийәтләрини нәсләринә вермәк габилийәтине малик олмалыдыр ки, әмтә фермаларынын сүрүләри дөвләт дамазлыг очагында алынмыш төрәдичиләрдә чарпазлашдырылдыгы кейфийәтчә яхшылашсын вә мәнсулдарлыгы артсын.

3. Тәчрүбә вә әлми-тәдгигат идарәләриндә, һабелә совхозларын дамазлыг заводларында апарылан дамазлыг иши. Бу иш, мөвчуд олан чинсләри әсаслы сурәтдә яхшылашдырмаг, һәмчинин йүксәк мәнсулдар вә тезетишән ени һейванлар яратаг мәгсәдини күдмәлидыр.

Беләликлә, әмтә фермаларында апарылан дамазлыг иши, бу фермалардакы сүрүләрин үмуми мәнсулдарлыгыны артырмаг мәгсәдилә күндән-күнә даһа артыг мәнсулдар һейванлар сечмәкдән ибарәт олмалыдыр. Әмтә сүрүләринин мәнсулдарлыгыны артырмаг үчүн һейванларын бәсләнмә шәраитини яхшылашдырмаг вә сүрүләри гоюнчулугда гәбул әдилмиш истигамәтә уйғун олан он яхшы йүксәк мәнсулдар һейванларла мүнтәзәм сурәтдә әвәз әтмәк ләзымдыр. Әмтә сүрүләриндәки һейванларын йүксәк мәнсулдарлыгы онларын сагламлыгындан вә «һәтилийиндән» асылыдыр. Мүхтәлиф чинсләри чарпазлашдырмагла йүксәк яшама габилийәтине малик йүксәк мәнсулдар һейванлар даһа яхшы алындыр.

Бунунла әлағәдар олараг әмтә фермаларындакы һейванларын саф чинсли олмасы һеч дә вачиб дейилди; әксинә, бу фермаларда дөмә һейванлар да ола биләр.

Һазырда республика колхозларынын әмтә фермаларындакы гоюнлар истәр мәнсулдарлыгына вә истәрсә дә чинс әтибарилә тәркибинә, һәмчинин айры-айры дөмә һейван группларынын мәншәинә вә комбинацияларына керә чох мүхтәлифди. Буна керә дә әмтә фермаларындакы дамазлыг иши үмумийәтлә бир шәкилдә апарылмалы олдуғу һалда, онун айры-айры һиссәләри тәсәррүфатын конкрет шәраитиндән, һабелә гоюнларын тәркиби вә мәнсулдарлыгындан асылы олараг мүйәйән дөврләрдә бир-бириндән бу вә я дикәр дәрәчәдә фәргләнә биләр.

Һазырда республиканын һәр гоюнчулуг-әмтә фермасы гаршысындакы конкрет вәзифә бир нөвлү юн верән һейван группу яратмаг үчүн ерли габа юнлу гоюнлары зәриф юнлу гочларла вә биринчи нөвбәдә Азербайчан дағ мериносу гочлары илә чарпазлашдырмагдан, бунлардан төрәйән нәсли «өзлүйүндә» төрәдиб чохалтмагдан, йәни заманда да кетдикчә даһа артыг йүксәк мәнсулдар дөмә гоюн групплары дүзәлтмәкдән ибарәт олмалыдыр.

Илк марһаләдә күтләви селекция иши бир нөвлү ярымзәриф юн верән дөмәләр, һабелә ярымгаба юнлу дөмәләрдә айрылдыгы апарылмалыдыр.

1. Бир нөвлү ярымзәриф юн верән дөмә гоюнлары селекция әдилән группларынын мәнсулдарлыг кәстәричиләри белә олмалыдыр:

а) **дири чәки:** язда гоюнлар 42—44 кг., гочлар 55—65 кг., пайызда гоюнлар 47—52 кг., гочлар исә 70 кг. кәлмәлиди;

б) **юн гырхымы:** гоюнлар 3,3—3,6 кг., гочлар исә 4,5—5 кг. юн вермәлиди;

в) **юнун кейфийәти:** юн ағ, бир нөвлү вә штапел гурулушу олмалыдыр. Юнун назиклийи 56—58 кейфийәтине мувафиг кәлмәли, гывырмылы вә я аз гывырмылы олмалы; рәнкли вә өлү түкләр олмамалыдыр. Үмум юнунда вә я гарнынын алтындыда сәйрәк вә саввари (маркит) түкләр олан гочлар брак һесаб әдилмәли вә ахталанмалыдыр.

Һейванларын бойну пейсәрәдәк, әл-аяғы дирсәк вә чапма ойнагларынадәк, һәмчинин гарнынын алты нормал дәрәчәдә юнла өртүлү олмалыдыр. Бәдәниндәки юн әсасән 8 см.-дән, гарнынын алтындыкы юн исә 7 см.-дән гыса олмамалыдыр. Яғтәрин миғдары вә кейфийәти нормал олмалыдыр. Халис юн чыхышы 45—50 фәнздән ашағы олмамалыдыр;

г) **бәдән гурулушу чәһәтчә** бу групп төрәдийн аңа чинсинә яхын олмалыдыр. Групп даһил олан һейванлар мөһкәм, дирибаш вә ири сүмүклү өлүб, яйлаг вә гышлагларла сүрүлмәйә давам кәтирмәлидириләр;

ғ) **бала вермә:** һәр 100 гоюн азы 115 бала вермәлиди.

2. Бир нөвлү ярымгаба юн верән дөмә гоюнлары селекция әдилән группларынын мәнсулдарлыг кәстәричиләри белә олмалыдыр:

а) **дири чәки:** язда гоюнлар 42—44 кг., гочлар 55—65 кг., пайызда гоюнлар 47—52 кг., гочлар исә 70 кг. кәлмәлиди;

б) **юн гырхымы:** гоюнлар 3,0—3,5 кг., гочлар исә он азы 4,0—4,5 кг. юн вермәлиди;

в) **юнун кейфийәти:** юн ағ вә әсасән бир нөвлү олмалыдыр; булларда вә сағрыда юн бир нөвлү олмая биләр. Юнун штапел гурулушу, штапели ачыг вә хырда сачагы олмалыдыр. Юнун назиклийи 48—54 кейфийәтине мувафиг кәлмәли, юнда рәнкли вә өлү түкләр олмамалыдыр. Һейванлар юнла нормал өртүлү олмалыдыр; боюнларында пейсәрәдәк, әл-аягларында дирсәк вә чапма ойнагларынадәк, һабелә гарнынын алтындыда кифайәт гәдәр юн олмалыдыр. Бәдәниндәки юн әсасән 9 см.-дән гыса олмамалыдыр. Халис юн чыхары он азы 45—50 фәиз олмалыдыр;

г) **бәдән гурулушу чәһәтчә** бу групп төрәдийн аңа чинсинә охшамалыдыр. Һейванлар ири вә мөһкәм сүмүклү, гывраг, зирәк, һабелә яйлаг вә гышлагларла сүрүлмәк үчүн давамлы олмалыдыр;

ғ) **бала вермә:** һәр 100 гоюн азы 115 бала вермәлиди.

Истәр биринчи вә истәрсә дә икинчи группла дөмәләрин мүхтәлиф бөйүклүкдә яғлы гуйруғу ола биләр. Юхарыда кәстәрилән хусусийәтләрә малик олуб, яғлы гуйруғу олан һейванлар даһа үс-түн тутулмалыдыр. Белә һейванларын миғдары чох олдуғда, сечмәк вә кәстәрилән хусусийәти мөһкәмләтмәк үчүн онлары айрыча группла топламаг ләзымдыр.

Селекция әдилән меринос-Гарабаг дөмәләринин дири чәкисинә төләбәт даһа артыг олмалыдыр. Бүтүн башга әләмәтләр исә, ерли гоюнлары зәриф юнлу гочларла мүхтәлиф комбинацияларда чарпазлашдырмаг йолу илә алынән дөмә һейванларла анд әдилмәлиди.

Селекция әдилән группларла апарылан дамазлыг иши, бу групплары юхарыда тәсвир олунән кәстәричиләрә чатдырмагла битмир; әксинә, бу групплары даһа артыг тәкмилләшдирмәк мәгсәдилә гоюнчулугун кәләчәк шәраитини вә гаршыя гоюлан ени план тапшырыларыны нәзәр алмагла онларын мәнсулдарлыгы даһа да артырылмалыдыр.

МЕТОДИКА

Ярымзәриф вә ярымгаба юнлу гоюнларын күтләви селекциясынын әсас усулу—дөмә гоюнлары төрәтмә чарпазлашдырмадан ибарәтди.

Чинс әтибарилә тәркибиндән вә чарпазлашдырма комбинацияларындан асылы олараг, әмтә фермаларында күтләви селекция ашағыдакы йолларла апарылмалыдыр:

1. Ерли габа юнлу гоюнлар Азербайчан дағ мериносу гочлары илә чарпазлашдырылмалы. Бу ишдән әсас мәгсәд—кәләчәкдә «өзлүйүндә» төрәдилиб чохалдылмаг үчүн икинчи нәсл дөмәләр вә ләзым кәләрсә үчүнчү нәсл дөмәләр алмагдан ибарәтди.

